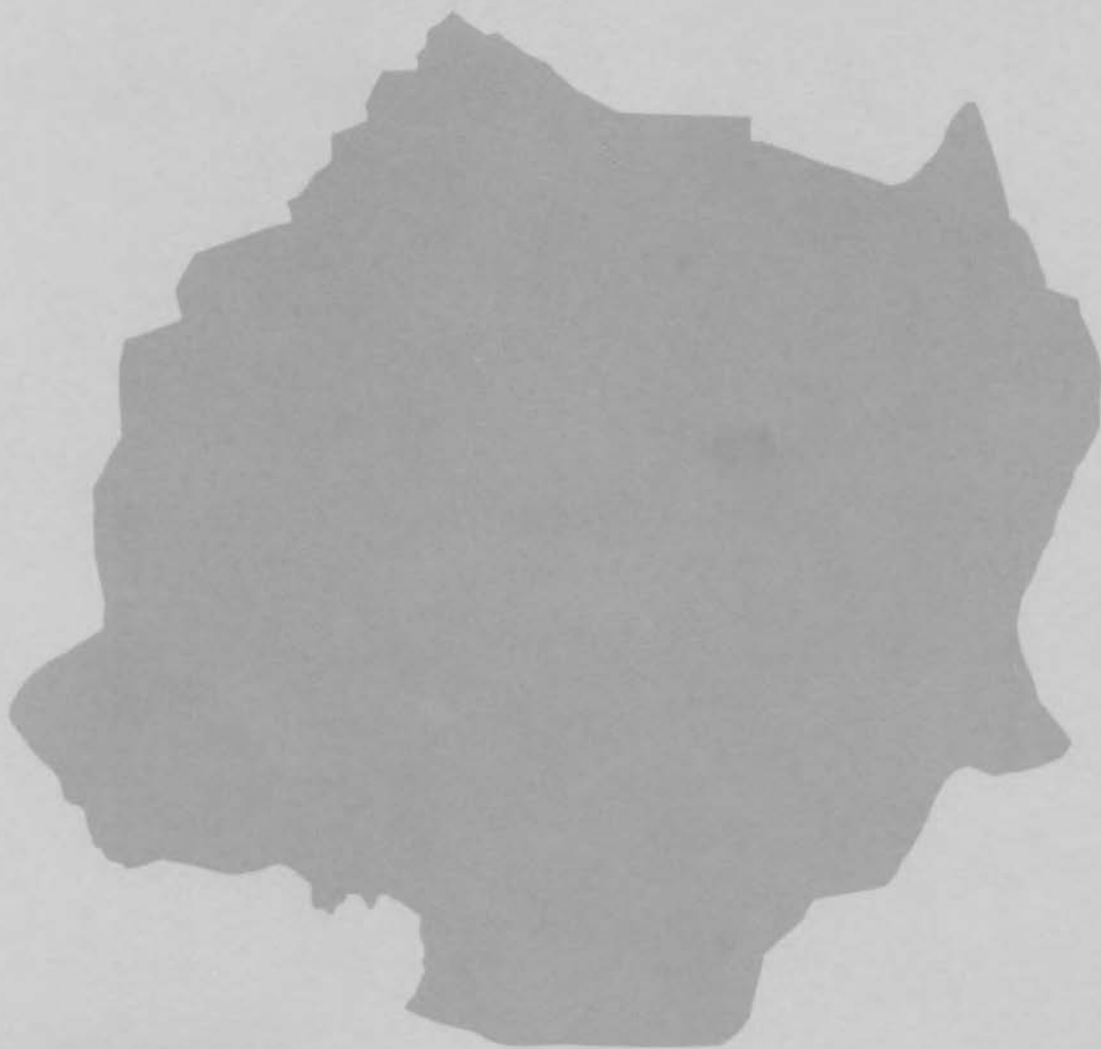

't inschrien

zestiende jaargang nr. 3, juli 1984 kwartaaluitgave

Kopzorgen om hoofdzaken (I)

De hoofdzaak in de Twentse streekdracht der vrouwen was de knipmuts. Deze is in de Napoleontische tijd in heel Nederland in zwang gekomen bij de burgerbevolking in de steden. Van daaruit kreeg ze her en der in Nederland vaste voet aan de grond in de dracht der plattelandsbevolking, o.a. in 't Zeeuwsvlaamse Cadzand, in de Maas-Merwedestreek en massaal in de provincies Overijssel en Gelderland. Deze muts kwam onder de naam 'cornetmuts' ons land binnen. De naam is in de oostelijke regionen verdwenen en heeft plaats gemaakt voor de naam 'knipmuts'. Deze is ontleend aan de plooiën in de voorstrook, die het gezicht omlijsten. De wijze van plooiën verschilde streeksgewijs en men

Johanna Gerridina Leuvelink. Geb. 27 april 1860 te Haaksbergen, dochter van Jan Leuvelink en Hendrika Lodeweegs. Deze foto ± 1880. Ze woonde toen te Hengelo. Achterstrook nog vrij kort. Voorstrook nog plat.

Achterzijde van een cornet van oud model met hoge bol.

sprak dan van 'hoge' en 'lage' knippen, naarmate de plooiën resp. meer of minder diep waren. Hoewel wij in Twente de naam 'cornetmuts' niet bewust hebben afgeschaft is hij toch bij ons verdwenen. Alleen het vissersdorp Huizen in 't Gooi kent de naam 'cornet' tot op de huidige dag, want tussen de oorijzermutsdragende vrouwen aldaar lopen tot heden nog 5 of 6 vrouwen met 'cornet', die tot het typische Huizer model is geëvolueerd.

Nu het woord 'geëvolueerd' is gebruikt, denken we ook aan onze Twentse knipmuts. Toen deze vanuit de steden op het platteland in zwang raakte, had de muts een hoge bol. Verschillende schilderijen en tekeningen laten ons deze hoog-gebolde muts zien. En schilderij uit 1834 laat zien, dat dit type muts de meisjesdracht was van de oudere wezen in het Doopsgezind Weeshuis te Haarlem. Het boek van Valentijn Bing en Braet von Ueberfeldt uit plm. 1855 toont ons ook enkele afbeeldingen van die hoge cornetmuts uit Zalk, Wilsum, IJsselmuiden, Oldenzaal, Lonneker, Losser en Doetinchem - Bredevoort. Al deze mutsen vertonen nagenoeg hetzelfde model. Maar als deze muts eenmaal buiten de steden is ingeburgerd bij de meestal toch wel geïsoleerde plattelandsbevolking, begint ze daar een nieuw bestaan en ook een eigen evolutie. Door de onderling-geïsoleerde bevolking kreeg ze ook steeds meer een - streeksgewijze - eigen gezicht. De achterstroken werden geleidelijk langer en de voorstroken smaller. De voorstrook

kreeg ook neigingen, minder diep bij de kin te eindigen. In het verstrijken der jaren klommen de uiteinden steeds hoger langs de kaak omhoog. De ene streekmode was de andere niet. De jeugdfoto van mijn grootmoeder, in 1860 te Haaksbergen geboren, vertoont in 1888 - ze woonde toen in Hengelo (O) - een achterstrook van plm. 12 cm. lengte. De voorstrook ligt nog plat op het hoofd. Na de eerste wereldoorlog zal deze voorstrook in Hengelo en zeer wijde omgeving worden 'opgezet' tot een luifeltje. Als men in Gelderland zulke mutsen zag, sprak men wel van 'kleedwagentjes', waaraan ze wel wat deden denken.

Hoe groot de verscheidenheid aan knipmutstypen gaat worden, is niet te zeggen. In 1933 was er in het klooster in Isidorushoeve een vrouwenretraite. Welgeteld staan er op de foto 56 vrouwen met 'de muts'. Verschillen in voor- en achterstroken te over. En dan vertelt de foto nog niets over het kleurgebruik in de tule, welke gestippeld, effen, dubbel, enkel kan zijn, en

Oktober 1933. Een scala aan Twentse mutstypen op deze vrouwenretraite in 't klooster te Isidorushoeve bij Haaksbergen.

Een viertal boerinnen uit Saasveld (Foto-archief Rijkmuseum Twenthe).

wit, zachtblauw of blauwgroen in verscheidene tinten kan vertonen. Dat het verschil in mutsontwikkeling soms een keuze was van persoonlijke smaak, valt niet te ontkennen. De foto van een viertal boerinnen uit Saasveld toont dit. De twee middelste dames lijken zusters te zijn. Klaarblijkelijk koesterden zij niet dezelfde gedachten over het al of niet meegaan met de nieuwe mode, de voorstrook te verhogen. Bij de retraitegroep toont ook het dragen van sieraden verschil. Dit is een kwestie van welstand. Ook spreekt welstand een woordje mee in het gebruik van kantbreedte en kantsort. Wie 't breed heeft kan 'breed laten hangen'. Katoenen machinale kant was voor de geldelijk minder bedeelenden. Smalle echte kloskant konden de wat beter gesitueerden zich veroorloven en de brede tot zeer brede kanten waren voor de 'dikste' boeren en hen die dachten ertoe te behoren. Van een boerin onder Twikkel en van zijn grootmoeders nicht Siena Wooldrik-Klein Wiecherink van de Zweerinkhoekweg in Enschede heb ik een zeer rijke

muts gezien. Zij hadden aan de muts zo'n brede kant dat er slechts $1\frac{1}{2}$ vingerbreed tule aan kon, anders werd de strook te lang. Bij nameting kon vastgesteld worden dat de wijdte van deze kanten drie el bedroeg. Dit houdt dus in dat qua kosten deze mutsen zeker zo duur waren als de mutsen van de rijke boerenvrouwen van Noord-Beveland, Tholen of de Hoekse Waard! Dat wil voor onze zandgrond wel wat zeggen! Maar dit zijn uitzonderingen. En wat 't uiterlijk aangaat: elke mooi opgemaakte knipmuts verleende aan elk vrouwengezicht een zekere charme, of die muts nu van goedkopere of duurere kant was gemaakt.

De wijdte van de achterstrook varieerde in Twente meestal vanaf $2\frac{1}{4}$ el en $2\frac{1}{2}$ el tot 3 el toe. Daardoor zien wel veel variaties in plooidiepte. Men ziet dus mutsen met 17 of 18 plooiën in Rijssen, Wierden, Den Ham, waarbij plm. 9 cm. per plooi wordt besteed. Maar die 'rijke' mutsen hadden vaak slechts 15 plooiën, waardoor per

Costuumshow. Links: mevr. van 't Veen in Twents costuum; rechts: mevr. Derksen in costuum van Empe (Gld.).

plooi plm. 14 cm. kon worden gegeven. Hoe kwam men aan die kant? De machinale kant kwam uit België en Frankrijk, o.a. uit Calais, de kloskant uit Vlaanderen, speciaal uit Beveren-Waes, waar men de kanten klostte voor de Nederlandse kappen en mutsen. Een kantuitgever-handelaar uit genoemde plaats had een vaststaande reisroute door Nederland, via Zeeland naar Katwijk, Volendam, Alkmaar en Zwolle. Vanuit deze plaats ging de kant weer naar Huizen, Urk, Deventer en ver Overijssel in, en ook naar Drente. De laatste kanthandelaar in Zwolle was de aldaar wonende, thans overleden, heer Weinreich, die omstreeks 1965 nog nieuwe kanten in zijn winkeltje had liggen. De kloskanten vertoonden per el altijd een oneven aantal bloemfiguren, dus 3-5-7-9-11 enz. Hoe minder bloemfiguren per el, hoe breder de kant was en ook des te duurder. De kanten

met het grootste aantal patronen per el waren de smalste. De mutsbol werd ook uit België geïmporteerd, vanuit Lier en omgeving. De mensen die deze bollen niet wilden of konden bekostigen, sloegen zelf aan het borduren, waarvoor voorgetekende patroonpapieren in de handel waren. De mutsbenodigdheden betrok men van de mutsstrijkster of van de manufacturiers in dorp of stad. Dit was ook het geval met het zijden mutselint, dat uit Zwitserland werd geïmporteerd. In Goor verkocht men dit lint het laatst nog bij manufacturier Koning. Tot vijf jaren geleden had mej. Dannenberg, mutsstrijkster te Rijssen (Overleden 1982) het nog wel in voorraad. Navraag deed ons vernemen dat het nu niet meer gemaakt kan worden omdat de machine stuk is; het loont niet meer, deze te reviseren. Dus het laatste mutselint is in Twente over de toonbank gegaan. Nieuwe

Jennigje Harms-Martens. Geb. 26-11-1876 te Stad Hardenberg. Overl. 11-7-1937. Muts met stijfgeplooid achterstrook. Zijden schort met afhingende moire-strik. Knoopdoekje in de vorm van een strik.

Mevr. H. Leusink-Roossink te Hengelo draagt nog wel de Twentse muts. Echter in combinatie met zwarte japon en matel, 't gewone beeld tegen het uitsterven van de dracht.

kloskant is al in geen 20 jaren meer te koop. Wie dus de traditie nog in ere wil houden is aangewezen op 'oude' voorraad bij particulieren. Boerendansgroepen moeten hun toevlucht zoeken in moderne katoenen machinale kant, die echter niet in de vereiste patronen van vroeger wordt gemaakt. Gelukkig is er tot heden ten dage nog wel steeds katoenen tule verkrijgbaar.

Andere zorgen baren ons het uitsterven van de echte mutsenstrijksters, die het vak van vroeger uit nog in de vingers hebben. De nog in klederdracht gaande vrouwen in Rijssen hadden in de reeds genoemde mej. C. Dannenberg een puike vakvrouw die tot in het diepst van haar binnenste hart had voor deze zaak. Doch helaas is hun deze bekwame mutsenplooster door plotseling overlijden ontvallen, na 40 jaren toegewijd

werken. Met haar is een van de bekwaamste mutsenopmaaksters verdwenen. Niet alleen hield ze zich bezig met de Rijssense mutsen, vele draagsters en verzamelaars wisten de weg naar haar te vinden. Dat heeft ertoe bijgedragen, dat deze vrouw eigenlijk wel alle typen knipmutsen en niet te vergeten plooiemutsen, kaapjes enz. onder haar vingers door heeft laten gaan en wel uit heel Overijssel en half Gelderland. Ik heb weinig mutsenwerk gezien, dat kan wedijveren met het hare. Ze had een enorm gevoel voor alle soorten kant en stof, dat in de mutsen verwerkt was. Het

Een Rijssense jonge vrouw in 't beste pak, met zwart zijden schort (± 1927).

De werktafel van wijlen mej. C. Dannenberg (foto ± 1979).

stijven en strijken vooral was haar favoriete werk, om de bloempatronen van de mutsen weer zo naar voren te halen, dat alles weer op z'n mooist toonde. Het plooiwerk werd met een ongelofelijke fijngevoeligheid en gevoel voor verhoudingen gedaan. Een muts uit haar handen **stond** mooi en **zat** goed. Hoe druk ze is geweest toont de foto van haar werktafel op een willekeurige doordeweekse dag. Gelukkig is ze zo verstandig geweest, haar kennis niet voor zich alleen te houden. Ze heeft enkelen het vak weten bij te brengen, die het geduld van meer dan een jaar leren konden opbrengen. Ze heeft een viertal mensen haar kunde overgedragen: leerlingen wonen in Bleiswijk, Empe, Lochem en Rijssen zelf. Dit zij vermeld in schrille tegenstelling tot andere mutsestrijksters, die het vak ook goed verstaan maar zo geheimzinnig doen met deze wetenschap dat ze er niemand iets van willen vertellen. Ze nemen hun kennis met zich mee in het graf. 't Gevolg daarvan is dat de tradities niet worden

doorgegeven. Wie kan er nu heden ten dage bijvoorbeeld nog een goed jak of boerenpak maken? De animo van buitenstaanders is klein, evenals de bereidheid tot overdracht van dit soort ambachtelijk werk. Mej. Dannenberg besepte dit terdege, want tot 'haar jonge tijd' was het knipmutsen maken in Rijssen steeds in handen van R.K. vrouwen geweest: alle knipmutsenmaaksters te Rijssen behoorden tot de Tweede Wereldoorlog tot de R.K.-kerk. Maar de vrouwen die tot deze geloofsrichting behoorden lieten de klederdracht voor wat ze was en 'hebt 'n hood op ezat'. Eén heel bekwame mutsenmaakster in Rijssen was bereid om mej. Dannenberg het vak te leren. Dit was in de jaren 1940-'45. Anderhalf jaar lang ging ze elke dag bij haar in de leer. Toen pas vond Jannöäken (zo heette ze, meen ik) Kee Dannenberg volleerd. 'Toen he'k mij zölf ezat', zo zei ze mij. Nu kon ze niet alleen mutsen opmaken, maar ook patronen tekenen, knippen en de mutsen uit nieuwe stof maken. En dat was in

Een bijzondere baksteen

Op twee april 1984 om 13.00 uur vonden H. Kamphuis en G. Ubbink, timmerlieden, bij restauratiewerkzaamheden aan de zuidmuur van de Vicarie te Weerselo (foto 1) een baksteen, die ingegraveerd was (foto 2). De baksteen, waarvan een gedeelte afgebroken was, lag met de ingegraveerde kant onder een rei (regel) en met een kopse kant tegen een post (stijl). Het vak, waarin de baksteen is gevonden, is op foto 3 te zien. De stenen van dat vak hadden allen hetzelfde formaat: 30 x 15 x 7 cm. Voordat ik inga op de mogelijke betekenis van het ingegraveerde, ben ik enkele bronnen nagegaan, waarin ik iets kon vinden over het bakken van stenen en dakpannen, ovens, materialen, lonen, enz.

In 1458 begon men in Albergen een kloosterkerk te bouwen ¹⁾, welke op 28 juni 1471 werd geconsacreerd. Voor deze kerk zijn in de tussenliggende jaren veel bakstenen gebakken. Bij een opgraving in 1979 kwamen stenen te voorschijn van het formaat: 25 x 13 x 6 cm. ¹⁾.

Het register van Johannes van Lochem, prior te Albergen van 1520-1525, gaf eveneens enkele aanwijzingen ²⁾.

Rond 1520 moesten er dakpannen gebakken worden. Er werd een 'Huis' (loods) aangewezen om dakpannen te maken van klei, buiten het kloosterterrein.

Deskundigen werden geraadpleegd, omdat men nog niet volledig de kracht van de klei kende of ze geschikt zou zijn voor ronde dakpannen.

een stad als Rijssen ook wel nodig. In die tijd werden er veel kanten knipmutsen, rouw-knipmutsen, kaapjes en nachtmutsjes gedragen en versleten.

(wordt vervolgd)

D.W. Woertman

Een meester-pannenbakker en een knecht trok men aan uit IJsterberg, vanaf de veertigdaagse vasten tot 11 november 1520.

Omdat er nergens bakstenen voor de oven voor de dakpannen te krijgen waren, werden er bakstenen van de onderaardse stookplaats, een oude stoof, gebruikt. De oven was geplaatst onder de vloer van de bewaarplaats voor het graan. Voor de oven van de dakpannen waren meer dan 8000 bakstenen nodig, 3600 van de prior van Almelo voor 14 Brabantse stuivers de duizend. Verder werden er oude bakstenen van het kloosterterrein en Bentheimer stenen gebruikt.

Voor het bouwen van het 'huis' voor de dakpannen was meester Gerardus Alberting, wagemaker, ingehuurd, die behalve de kost, één philipsgulden verdiende. Een man uit Almelo maakte 'pannen' van stro met klei bestreken, waarmee het 'huis' van boven gedekt werd. Deze ontving 22 gosseler stuivers als loon. Ook de procurator maakte zelf van die 'stropannen' voor min of meer drie mijten.

Vier metselaars voor het maken van de oven ontvingen behalve de kost in totaal rond drie pondsguldens. Want ieder ontvingen ze per dag drie witte ronden, ze deden acht dagen over het maken van de oven.

Er werd gemetseld met 'beslagene kalk', dat is kalk vermengd met zand.

Op 17 maart 1521 was het 'huis' met de oven gebouwd. De gevormde pannen moesten op vele latten gelegd worden om te laten drogen, waarmee het 'huis' gevuld werd.

Tevens werden er twee loonarbeiders gehuurd voor het maken van de dakpannen. Als loon zou de eerste zeven hornse guldens ontvangen en de tweede één scricenberger met de kost en een kleinigheid.

Foto 1: Vicarie Weerselo. Foto T. Hesselink-v.d. Riet, jan. 1984.

Maar omdat ze zo hard gezwoegd hadden, ontving de eerste 10 hornse guldens en de tweede die later kwam, twee philipsguldens en een paar nieuwe schoenen. Drie à vier knechten kwamen proberen om pannen te maken, hetgeen zwaar werk was. De klei werd eerst met voeten getreden en daarna met de hand gekneed, om ze geschikt te maken voor dakpannen.

Toen de pannen klaar waren, werden de 'stropannen' het eerst verwijderd van de verstellerskamer, daarna de werkplaats voor de wagenmaker en het huis van de bakkers, waarna ze met de nieuwe pannen gedekt werden.

In totaal werden er 37 philipsguldens be-

taald. De meester pannenbakker ontving 25 philipsguldens en de knecht 5 gulden met 5 stuivers. Een jongen, die steeds bij de oven stond en de vormers hielp, kreeg één gulden.

1522²⁾. In de dakpanoven werden vierhoekige bestratingsstenen gebakken, waarmee de grond in het molenhuis - tevens bakkerij - geplaveid werd.

Een gehuurde man vormde stenen uit klei, dat werd gegraven bij het schapenschot.

In Albergen heeft een particulier vanaf 1765 tot ± 1790 een tiggelwerk (steenbakkerij) gehad ³⁾. Uit zijn boekhouding volgen hier enkele gegevens. In 1765 wordt een 'baes' uit Haaksbergen gehuurd

voor de oven.

	gld.-st.-d.
1765. Betaald voor de eerste oven aan hout en turf	142-14-0
Aan arbeidsloon (voor zeven personen)	91- 2-0
Betaald voor de tweede oven aan arbeidsloon	56-18-0
Betaald voor de derde oven aan arbeidsloon	46- 5-0
Verdere onkosten aan wagens en verteringen	30- 0-0
1766. De onkosten van de eerste oven	63-12-0
onkosten tweede oven	81-15-0
onkosten derde oven	85-17-0
In totaal zijn er 118.000 grote en kleine stenen gebakken in 1766.	
Aan arbeidsloon uitgegeven in 1766	231- 4-0
In 1765 en 1766 is aan hout en turf samen uitgegeven	800-13-0

Er werd gestookt met elshout, berkenhout en sparren. De turf werd per hoop aangekocht. De ene keer kostte een hoop turf 12-6-0 en de andere keer 8-0-0. Eén hoop turf was goed voor het bakken van 1200 stenen.

Het bakken van stenen ging als volgt in zijn werk. Twee personen groeven klei en schoven die bij elkaar. Deze twee schoven later ook de gedroogde stenen in de oven. De klei werd op het tiggelwerk verwerkt. Twee vormers deden de benodigde klei in houten vormen. Er waren vier afdragers, waaronder een vrouw, die de houten vormen met klei omkeerden op een terrein dat met zand bestrooid was.

De stenen werden in rijen opgestapeld. Om de stenen tijdens het drogen tegen te felle zon of regen te beschermen, werd een kap op het tiggelwerk gemaakt, die met stro gedekt werd. Omtrent de soort stenen, komen we de volgende termen tegen: grote stenen, grote beste stenen, grote bleke stenen, grote stenen twijfelaars, hoekstenen, vloerstenen, middelstenen, ongere middelen, kleine stenen en on-

gere kleine stenen. Waarschijnlijk zijn bleke stenen en twijfelaars niet goed doorgebakken stenen.

De vormers zetten de stenen in de oven en stookten deze. Ze verdienden 10 st. per dag en de afdragers 4 st. Er werd gemetseld met kalk, dat per schepel werd gekocht. Op 20 oct. 1778 kostte één schepel kalk 8 st. De kalk betrok men uit Vriezenveen en uit 'Alstede'. Er was één kalkmaker in dienst, die in een kalkhuis werkte. Tot zover enkele bronnen.

De mogelijke betekenis van de ingegraveerde baksteen.

De steen is, nadat hij gevormd is, aan één zijde glad gestreken en ingetekend.

Drs. J.B. Schildkamp uit Lemselo kwam met de volgende suggestie. Waarschijnlijk is de meester baksteenbakker of baksteenvormer getekend met mogelijk zes merktekens van knechten of afdragers.

Dr. J. Hollestelle schrijft in 'De Steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560' op blz. 24 over de gereedschappen van de vormer. Om de overtollige aarde weg te strijken van de vorm werd een strijk-

Foto 2: Kloostermop Vicarie.
Foto T. Hesselink-v.d. Riet, 9-4-1984.

Foto 3: interieur Vicarie Weerselo. Foto T. Hesselink-v.d. Riet, 27-3-1984.

hout gebruikt. Mogelijk is het horizontale voorwerp over het lichaam van de man op de steen een strijkhout met rechtsonder een kleivorm.

Op afbeelding 2, naast blz. 264 van haar publicatie zien we een steenbakkerij uit 1470 afgebeeld. De baksteen was met kalk gemetseld en had brandsporen.

De prior van het klooster te Albergen, Johannes van Lochem schrijft dat er op 11 november 1523 brand is op het klooster van Weerselo en dat in datzelfde jaar het huis Saasveld verbrand is. Mogelijkerwijze

is de baksteen afkomstig van het klooster van Weerselo en na 1523 gebruikt bij de herbouw van de Vicarie. De Vicarie heeft oorspronkelijk lemen wanden gehad.

Het gebindwerk van de Vicarie vertoont aan de binnenzijde drie series telmerken, gerist met een ritsmes (foto 4).

De eerste telmerken zijn aangebracht bij de bouw, misschien in de dertiende eeuw? Bij de herbouw na 1523 is de tweede serie aangebracht. Vermoedelijk zijn in de 18e eeuw de geknikte telmerken gemaakt.

Aan de noordzijde buiten, bevinden zich

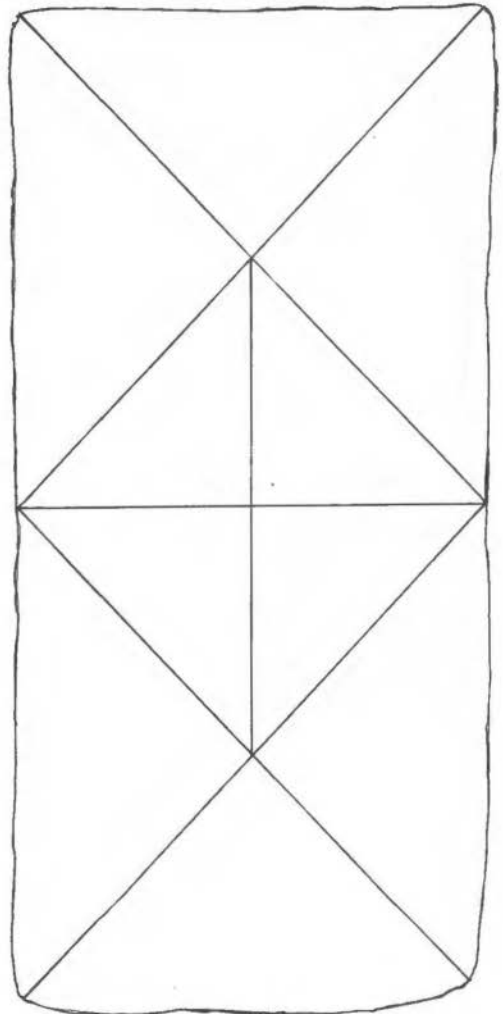
Foto 4: Vicarie Weerselo.
Foto T. Hesselink-v.d. Riet, 27-3-1984.

telmerken, die met een beitel ingehakt zijn en waarschijnlijk van 1862 dateren, gezien de inscriptie op een post (stijl).

Een tweede versierde baksteen

Na de eerste vondst ontdekten de beide timmerlieden in hetzelfde vak aan de zuidmuur van de Vicarie een tweede baksteen, die versierd was. Strakke lijnen, ondiep getrokken langs een recht voorwerp vormen enkele maalkruisen.

T. Hesselink-v.d. Riet,
 m.m.v. H.B. Boijink.

Tek.: schaal 1 : 2 v.d. schrijfter.

¹⁾ Liber Monasterii. Arch. A.U. 69 (1950) 81-91.
²⁾ Registrum Johannis de Lochem Prioris monasterii in Albergen. Sive annales Rerum in Transisalaniam maxime et Gelria Annis 1520-1525 gestarum, in het Rijksarchief te Zwolle en uitgegeven door de V.O.R.G. (vert. p. J.B. Borgerink O. Carm.).
³⁾ Particulier bezit.

Brandstichting op hof Espelo

In het Gemeente-archief van Deventer bevindt zich een brief van het Enschedese stadsbestuur van 25 oktober 1486 (feestdag van de martelaren Crispinus et Crispinianus) aan het bestuur van Deventer. het inventarisnummer is 6 D 1486, archief stad afd. MA.

De inhoud van deze brief luidt als volgt:

Ersame bisunderen gude frunde. Uwer liefmodicheit, to weten woe dat mij, Johan van Thie, richter in der tijt to Enschede vanweghen myns gnedigen heren van Utrecht, unde vort ons ghemenen schepenen ende raet der stad van Enschede wittlich unde kundich is, wo dat Albert de Meyger to Espelo is ghehouwen also dat men em de hersne sach in den hovede liggen. Ende wart sijnne vijff synnen berovet also dat men ene bynden ende sluten moste. Ende heft vort yn sodanen jamer ende in sulken bisteren ssynne syn eygen hues unde synen eygenen barch anghestecken, also dat dat hus unde de barch tosamen verbrande, dar he em sulvest groten schaden mede dede unde anders nemande.

Unde vort soe were wij fruntliken van u, ersamen heren, begerende konde gij dessen manne beholpelic wesen in saken als hij u, ersamen heren, wal to kennen zal gheven.

Dat wolden wij altoes gherne weder vordenen na onser macht, want he sinre vijff synnen berovet was, do he em sulvest den schaden dede, vormits de brande, want ons dit wittich unde kundich is. Soe hebbe ick, Johan van Thie, richter voirseid unde wij ghemenen schepenen voirseid, onse seghel omme bede willen van em unde van synen frunden, buten up dessen gedrukt, in den jaar ons Heren M.CCCCLXXXVI up Sunte Crispijns dach ende Crispiniani.

Johan van Thie, richter thoe Enschede unde vort wij ghemenen schepenen en raet der stat van Enschede.

Stempel: Deventer archief
1486

De inhoud behoeft geen toelichting tenzij van de kant van de medische stand over de vraag of de gelaedeerde Albert de Meijger nog tot enige actie in staat was b.v. tot het maken van vuur met een tondeldoos.

Waarom meldde Enschede het gebeurde in Deventer? Het stadsbestuur daar had niet slechts een lokale bestuursfunctie doch fungeerde voor een aantal steden, waaronder Enschede, als een soort beroepsinstantie. Van Thie en de zijnen dekten zich bij voorbaat in tegen eventuele latere kritiek van Deventer wanneer Albert weer bij zinnen zou zijn gekomen en dan zijn beklag deed over de ondervonden handelwijze.

De transcriptie van de brief is van mr. G.J. ter Kuile (1871-1954) auteur van de Geschiedenis van den Hof Espelo, zijne eigenaren en bewoners. Zwolle 1908 VORG. Ik trof de vertaling uit circa 1946 aan in de archivalia over de hof Espelo, onlangs welwillend door de heer B.G. Cromhoff te Deurningen ter inzage gegeven aan de oudheidkamer Twente. In Deventer vond ik het origineel.

Bijna 500 jaar na de spectaculaire brand lijkt hof Espelo m.i. geruisloos in verval te geraken. Ik vermoed, dat er geen gecoördineerd beleid is t.a.v. restauratie en behoud van de gebouwen.

J. Wiefker

De Markerechten van Woolde

De meeste markerechten in oostelijk Nederland dateren uit de 15e eeuw (Slicher van Bath). Wie zich echter verdiept in de achtergronden en ontstaanswijze van het markerecht zal ongetwijfeld tot tal van onbeantwoorde vragen komen, te meer daar het veelal moeilijk is om een gesprekspartner te ontmoeten die deskundig en bereid is om over die vragen uitputtend van gedachten te wisselen. Wie heeft de ter beschikking staande markerechten in de respectieve markeboeken of oorkonden grotendeels bestudeerd en ze dan tevens als parate kennis voor handen? Alle ter beschikking staande literatuur nauwgezet toetsen en vergelijken zou vele jaren vergen en is waarschijnlijk slechts weggelegd voor iemand die daar een dagtaak in zou vinden. Anderzijds zijn er slechts weinigen die de moed en de energie kunnen opbrengen om b.v. de markerechten van één marke uitputtend te bestuderen om aan de hand daarvan waterdichte conclusies te trekken, zo dat mogelijk zou zijn.

Laten we proberen eens na te gaan wanneer de Woolder markerechten tot stand zijn gekomen. Slicher van Bath noemt als jaartal 1492 (R.A. Overijssel), terwijl in de markeregisters 1482 wordt genoemd.

Het markeboek van Woolde begint als volgt: 'Dit is den Marcken Recht en Wilcoer en des Holtrichters, van older heercomst aldus gehouden'.

Wie de tekst leest komt alda tot de ontdekking dat het bewaard gebleven exemplaar niet het origineel kan zijn, want de genotuleerde holtincks staat niet in chronologische volgorde, terwijl het handschrift decennia lang onveranderd hetzelfde is. Voorts is het schrift niet representatief voor het einde van 15e eeuw en het begin van de 16e eeuw, waarbij het bovendien opvalt dat bepaalde afspraken of

rechten en verplichtingen ouder moeten zijn dan het oudst vermelde jaartal. Het oudst te vinden jaartal is 1482, maar dat moet een aanhaling zijn vanuit een eerder tijdstip. Immers de zin waarin dat jaartal voorkomt, is een onderdeel van een opsomming van markerechten en begint met 'item' anno 1482. De notulen van latere datum beginnen geen van alle met 'item'. De bedoelde zin is evenals de gehele reeks van 'markerecht en wilcoer', een recapitulatie van eerdere datum, want elke alinea begint met 'item'.

Op zichzelf is de constatering met een recapitulatie te doen te hebben geen aanduiding voor een juiste tijdstypering, welke de lezer hier dan ook niet mag verwachten. Toch kunnen we wellicht iets meer concreet zijn als we ons richten op enkele markante notuleringen in het markeboek zelve.

Allereerst de aanhef, zoals boven aangehaald. Indien de 'correspondent' die het markeboek overschreef begint met de toevoeging 'van older heercomst aldus gehouden', dan moet dat toch duiden op 'older heercomst'. Vanaf 1515 is het markeboek redelijk regelmatig bijgehouden, terwijl daarvoor de jaartallen 1482, 1489, 1490 en 1495 worden genoemd in de tekst. Sprak men in die tijd van 'older heercomst' dan moet dat toch een tijdstip zijn geweest op redelijk lange termijn vóór 1482?

In een 'Tuichnisse der bueren' uit 1559, vermeld in het markeboek, 'seggen die mannen voors. dat Frederick (van Twicklo) die eerste sij gewest den sij gekent hebben, dan hem is noch indechtich dat sij van hoeren voorvaederen, in den tijden doe sij noch nicht in die Bencke plegen 't coomen, wall gehort hebben dat jan van Twickel, Fredericks Vader voor Frederick tijden hoer holtrichter weeze gewest'. Deze Jan

(Johan) volgde zijn vader op als Heer van Twickel in 1449, terwijl hij blijkens de bovengenoemde getuigenis tevens holtrichter van Woolde was. Het is nauwelijks denkbaar dat deze Johan van Twicklo (de Oude) het ambt van markerichter bekleedde zonder dat er markerechten zouden zijn geweest. Volgens deze redenering moeten derhalve die markerechten minstens ontstaan zijn tussen 1482 en het tijdstip waarop Johan markerichter werd.

Dit wordt ook elders in het markeboek gestaafd. In de notulen van een holtinck uit 1561 lezen we: '... der Holtrichter mijt eenen zeer olden loffweerdigen Holtinckboick unde older Kontschap genoichsam in tijt der noot thoonen sall dat...'. Kennelijk bestond er in 1561 nog een zeer oud holtinckboek, d.w.z. toch minstens uit de eeuw daarvoor, want het huidige overgeschreven exemplaar begint ook al in de 15e eeuw. Bovendien wordt in de aangehaalde zin gesproken van 'older Kontschap'. Bedoeld worden oude mededelingen, misschien wel uit overlevering, maar zeker betrekking hebbende op markerechten en 'wilcoer'. In dit verband is het aardig om in herinnering te brengen het oude gezelschapsspel 'Boerenschroom', bij ouderen nog bekend, waarbij de dorpsomroeper 'kondt en te weten' doet, d.w.z. officiële mededelingen in het dorp omroept.

De bedoelde 'older Kontschap' moet ongetwijfeld dateren uit de tijd voordat de markerechten waren genotuleerd, dus van vóór 1482, waarbij dat oude 'Holtinckboick' kennelijk in 1561 nog aanwezig was.

Agenda

Stichting Heemkunde Ootmarsum

Beginnende 6 juni zijn er elke woensdagavond van 20 tot 22 uur dia-voorstellingen van de Stichting Heemkunde in Hotel het Wapen van Ootmarsum. Voor de pauze wordt de historie behandeld van Ootmarsum en na de pauze de natuur rond Ootmarsum.

Twentse Werkgemeenschap voor Archeologie en Historie

Zomerprogramma (wijzigingen voorbehouden).
Secr. Stoevelaarsweg 12, 7475 TP Markelo, tel. 05470-3311.

15 sept.: Omgeving Harderwijk o.l.v. de heer J. Otter.
13 okt.: Jaarvergadering.

Stichting Heemkunde Albergen

Op vrijdag 19 oktober 1984 vindt om 20.00 uur in zaal Morshuis, Ootmarsumseweg 159, te Albergen, de presentatie plaats van het boek: 'Klederdrachten in Noord-Oost Twente, 1920: het begin van het einde', van T. Hesselink-van der Riet.

Een klederdrachten-show, een diaklankbeeld en een fototentoonstelling geven een beeld van de traditionele kleding, zoals die gedragen is van ± 1850 - 1940.

Op zondag 21 oktober vinden er in dezelfde gelegenheid om 12.00 uur en om 15.00 uur eveneens twee klederdrachten-shows plaats. Geïnteresseerden zijn van harte welkom.

Het bestuur van de Stichting Heemkunde Albergen.
Secr.: Floris Radewijnsstraat 14, 7665 AS Albergen, tel. 15494-1531.

Gehoord en gelezen:

Couranten

Twentsche Courant 1984

10.3 'Meester' G. Vloedveld zocht de grenzen van het Twents; 10,3 Kerkenruil in Twente: met dank aan koning Lodewijk Napoleon; 10.3 Boerin vindt schat aan documenten in geheim muurkastje; 14.3 Industriemuseum: een kwestie van liefdewerk (Hengelo-O); 17.3 De oale kiekkastje; 20.3 Bijzondere villa uit 1902 te koop (Enschede): 24.3 Enschede verslond Lonneker compleet; 6.4 MBS-seizoen in teken eeuwfeest spoorbaan; 7.4 Herinneringen aan Ootmarsum; 13.4 Vermeende kunstschat uit Plechelmusbasiliek (Oldenzaal) op kunst- en antiekbeurs; 20.4 'Christus op de koude steen', de mens verzadigd van smaad; 21.4 Oorsprong van het Vlöggen te ver gezocht?; 24.4 Lonneker paasvuur trekt ook op nieuwe plaats duizenden toeschouwers; 17.5 MBS presenteert museumgids; 17.5 Uitbreiding bevoegde medewerkers bij MBS; 22.5 Graaf Schimmelpenninck rentmeester van Twickel; 26.5 Monument hield (50 jaar) gelijk Ariëns stand 'in regen, storm en hagel'; 29.5 Kroezeboom Fleringen even 'onder het mes'. Serie Kerkespraken door P. Abels: 9.3 Kerk en kroeg tegenpolen; 15.3 Ganstrekken was bij dominees niet in trek; 22.3 Enschedese bekera herinneren aan Reformatie; 29.3 Eerste dominee van Enschede een legende; 12.4 Huwelijksbelofte als middel om aan de slag te komen; 19.4 Via vat bier op de kansel.

Tubantia/Dagblad van het Oosten 1984

3.3 De Oldenzaalse kei bij de Plechelmus; 3.3 De 'verbrande Roessingh' op kasteel Singraven; 5.3 Hoop op snelle bouw van het Veenmuseum (Westeraar); 7.3 Renovatie landheerkamer op landgoed Smalenbroek; 9.3 Textielmuseum toont onbekende depotstukken; 12.3 Karakteristiek boerderijtje wordt totaal gerestaureerd (Enter); 14.3 Gemeente Almelo zit met partij oude munten; 17.3 IJzerblokken in Ommer kerk; 19.3 Jachtafereel in klassiek decor (Twickel); 24.3 Twente leed zwaar onder luchtaanval; 24.3 De heer van de Hölterhof zet 25 jaar op schrift; 24.3 Natura Docet laat alles over zout zien; 26.3 Landgoed Boerskotten bij Oldenzaal naar Natuurmonumenten; 29.3 Twents landbouwmuseum krijgt nu langzamerhand vorm (Ootmarsum); 4.4 Comité werpt zich op voor restauratie Lonneker molen; 5.4 Gevelstenen nu naar museum voor heemkunde (Almelo); 13.4 Huis met de hoge stoepe nu definitief historie (Rijssen); 21.4 Noordmolen Twickel in oude glorie herstellen; 24.4 Paastradities druk bezocht; 27.4 Bruggen Twentekanaal drie keer vernieuwd; 28.4 Samenvoeging Enschede en Lonneker halve eeuw geleden feit; 27.4 Restauratie van Grote Kerk (Almelo); 28.4 De boermarken in hun eindfase; 5.5

Geen schot in restauratie Rectorshuis (Almelo); 8.5 Molen van Brunninkhuis wordt Westerveldmolen; 11.5 Restauratie Rectorshuis mag toch van provincie (Almelo); 12.5 Verzamelaar-beiaardier: Historie kerkklokken even rustig als Enschedeërs zelf; 17.5 Restauratie Rectorshuis gaat door; 19.5 Brooduitdeling op de Ageler Es; 22.5 A. Schimmelpenninck rentmeester Twickel; 23.5 Het klootschieten wordt nog eens heel populair; 29.6 De Kroezeboom blijft zwak hart houden; 30.5 Nazaat Willem de Zwijger trouwde met een Almelse; 1.6 Kap op Westerveldmöl; 1.6 Museumstuk erbij (Almelo); 1.6 Hof Espelo nu van Overijssels Landschap; 4.6 Wat wij hier doen is echte sport (klootschieten).

Tijdschriften

Aold-Hokseberge, Orgaan van de Historische Kring Haaksbergen, 1984, no. 1.

F. Gebbink-Broekhuis, *De taal van Haaksbergen (LIX), Bernard te Lintelo (16)*, p. 1053-1054.

W.E. ten Asbroek e.a., *Woningen Oostenstraat III*, p. 1055-1059.

W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *Laakmors in de Hones*, p. 1061-1066.

W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *Kleine voorvallen X*, p. 1066-1068.

Aold-Hokseberge, Orgaan van de Historische Kring Haaksbergen, 1984, no. 2.

F. Gebbink-Broekhuis, *De taal van Haaksbergen (LX), Bernard te Lintelo (17)*, p. 1070-1073.

W.E. ten Asbroek e.a., *Woningen Oostenstraat IV*, p. 1074-1078.

W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *De Laarveld-erven in Langelo, het Laarveld*, p. 1080-1082.

W.E. ten Asbroek, *Kleine voorvallen (XI)*, p. 1084.

Heemkunde, gemeente Weerselo, 1984, no. 9.

B. Wolbert, *Twentse broedswaagns oet 1915*, p. 6-9.

L.A. Blenke, *Het Lonnekermeer*, p. 10-11.

J. Wiefker, *Sprokkels uit de 'Oprechte Haarlemse Courant'*, p. 12-13.

H.J. Schuit, *Enige bijzonderheden over de gemeente Weerselo anno 1852*, p. 14-17.

H. Engelbertink, *Marke Rossum, deel 8, De eerste historie tot 1400*, p. 18-24.

Oald Hengel, 1984, no. 2.

H. Reynders, *De eerste Hengelose molen*, p. 17.

H.J. Krooshoop, *De 'onbekende' middeleeuwen in Woorde (1)*, p. 21-24.

J. Niks, *Marke Hasselo XL, Het erve Leusink (in 1975 nog Middelhoeksweg H 130)*, p. 27.

G.A.B. Nijhuis, *Het erf Demmer verdwijnt*, p. 29-30.

Old Nee, 1983, no. 12.

H. de Reus, *Het 'Spielbroekhuis' het oude huisnummer D 83*, p. 3-14.

- G. v.d. Ziel, *De kluntjestange*, p. 15-16.
 H.G. Klanderman, *Gevonden op de zolder bij Frits Planten (1)*, p. 24-26.
 H. Odink, *De muurschilderingen in de Middeleeuwse Kerk te Neebe*, (overname van een artikel uit 1956), p. 27-32.

Old Nee, 1984, no. 13.

- H. de Reus, *Een oude pachtakte*, p. 4-8.
 H.G. Klanderman, *Gevonden op de zolder bij Frits Planten (2)*, p. 9-10.
 J.G. Smit, *Nogmaals de Havezathe 'De Hoeve'*, p. 11.
 H. te Vaanholt, *Plezierreis naar Amsterdam* (van de fa. A.J. ten Hoopen & Zn), p. 17.
 G. ten Cate-Peterkamp, *Noaberplicht*, p. 19.
 H.H. Agterhof, *Overtredingen der belastingwetten door Needenaren*, p. 20-22.
 J.A.M. Dievelaar, *De kamer van Koophandel te Neebe*, p. 25-34.

't Onderschoer; Heemkunde Denekamp, 1984, no. 1.

- G. Broekhuis, *Van vasselaowend tót paosken*, p. 19-21.
 H. Boink, *Burgemeester Wynia (1)*, p. 22-30.
 E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleegster op het platteland (2)*, p. 31-33.
 J.A. den Ouden, *De openbare lagere school in Nutter (2)*, p. 34-41.
 J. Bruns, *De sleedoorn*, p. 42-45.
 H.J. Asma, *Namen uit het oude Denekamp*, p. 46-49.
 H. Boink, *Veldnamen (1)*, p. 50-56.
 H. Asma, *Honderd jaar telefoon in Denekamp (2)*, p. 57-58.
 H. Boink, *Bedreiging gemeenteraadslid 1884*, p. 59-60.

Overijssels Contactbericht, 1984, no. 1.

- F.D. Zeiler, *Museumnieuws*, p. 2-7.
 B.M. Maazen, *Monumentennieuws*, p. 8-13.
 F.D. Zeiler, *Afdelingskatern*, p. 21-24.
 Z. Kolks, *Aanzet tot een documentatie van plaatsen in Overijssel XIX: Raalte*, p. 26-31.
 P.W.J. den Otter, *De reeks inventarissen en andere toegangen van het Rijksarchief in Overijssel*, p. 32-33.
 C.J. van Heel, *Lijst van provinciale bestuurders 1813-heden*, p. 34-42.
 C.J. van Heel, *Jubilea (Losservoirde)*, p. 43.

Rondom den Hardenberg; Tijdschrift voor de historie van Hardenberg e.o., 1984, no. 1.

- G. Kuipers, *De stadrechten van Hardenberg*, p. 3-4.
 G. Kuipers, *De hardenberger Joden, hun synagogen, hun begraafplaatsen*, p. 5-8.
 W. Meyer, *Stukken, opgediept uit het archief van Hardenberg*, p. 8-9.
 G. Kuipers, *De school in Ebbenbroek*, p. 9-11.
 G. Kuipers, *Gerhardus Meijer, landschapsschilder afkomstig uit Hardenberg*, p. 12.
 W. Meyer, *Zij waren de eersten*, p. 13-14.
 G. Kuipers, *Lutten en Slagharen*, p. 14-15.

- G. Kuipers, *Postbode Honderd jaar geleden*, p. 15-16.
 G. Kuipers, *Rheeze*, p. 17-18.
 Anoniem, *Het eerste gemeentehuis van Ambt Hardenberg te Heemse*, p. 18-19.
 C.L., *Opsporing verzocht in 1813*, p. 20-21.
 C.L., *Schoolinspectie in de vorige eeuw*, p. 21-24.
 J.T.A. te Gussinklo, *De schansen rond Hardenberg*, p. 24-27.
 G. Kuipers, *Vondsten uit het Mesolithicum*, p. 28-29.
 G. Kuipers, *Hardenberg en de Hardenbergers omstreeks 1900 (1)*, p. 29-31.

Wiek en rad; Orgaan van de Stichting Overijsselse Molen, 1983, no. 4.

- P. van Kuik, *Stormbeveiliging op windmolens*, p. -
 Anoniem, *Molenrevue*, p. -
 J. Meinema, *Opening Oortmanmolen in Lattrop*, op 12-11-1983, p. -

RECTIFICATIE:

Vlöggel'n

In het vorige nummer van 't Inschrien (16e jrg. nr. 2, april 1984) is ten onrechte de naam van de hoofd-auteur van het artikel 'Vlöggel'n' niet vermeld, doch alleen de naam van de mede-auteur G.F. Klaas. De naam van de hoofd-auteur is: J.N.A. Gerard te Ootmarsum. Onze verontschuldiging voor deze nalatigheid!

Red.

Opgravingsartikelen in vorig nummer

In het vorige nummer van 't Inschrien (16e jrg. nr. 2, april 1984) werden opgenomen de artikelen 'Archeologische waarnemingen op het Van Loenshof te Enschede' door H. Kolkman en A.D. Verlinde, en 'Waarneming van de Enschedese Espoort en Espoortbrug' door H. Kolkman en P.H.L. Spee.

Beide artikelen waren reeds eerder geplaatst. Bijzonder vervelend was, dat de bij het eerste artikel opgenomen tekening niet bij dat artikel behoorde.

Wij verzoeken u beide artikelen als niet-geplaatst te willen beschouwen en bieden u onze verontschuldiging aan voor deze onjuistheden.

Red.

Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, 7554 RL Hengelo, tel. 074-912851

Redactie: J.J.H. Meijer, Hengelo, eindredacteur

A.J. Brunt, Delden

A. Buter, Neede

H.H. Hagens, Almelo

J. Overbeeke, Haaksbergen

Th.L.M. van Stapele, Hengelo

Administratie:

't Inschrien, p/a Rijksmuseum Twente

Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer Twente

Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek. nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief portokosten).

Uitgave van de Vereniging Oudheidkamer 'Twente'

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.